

Paládi-Kovács Attila

Megnyitó a Kálmán Béla emlékülésen.

Tisztelt Osztály! Kedves Vendégeink! Hölgyeim és Uraim!

Kálmán Béla akadémikus, debreceni nyelvészprofesszor, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának rendes tagja száz évvel ezelőtt, 2013. február 28-án született Lakompakon, Sopron megyében (mai Burgenland, Őrvidék). Ezen születési évforduló alkalmából az I. osztály idei közgyűlési ülészakát, a mai délutánt az Ő emlékének szenteli. 1997. augusztus 22-én hunyt el Debrecenben, hosszú, munkás életének 85. esztendejében. Osztályunk régebben megválasztott tagjai még jól emlékeznek rá. (Kötelességtudón eljár az osztály üléseire, amíg egészsége engedte). Az újabb tagtársak között és a hallgatóság soraiban talán olyanok is akadnak, akik nem ismerhették Őt személyesen.

Én magam 1958-ban, első éves gólyaként ismertem meg Kálmán Béla professzor urat, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának az év végén leköszönő dékánját. Előbb ismertem meg nevét és kézalírását, mint Őt magát, minthogy az Ő aláírása hitelesítette az egyetemi felvételemről szóló hivatalos értesítést, amit kari dékánként írt alá, s amit nyár közepén kézbesített a Magyar Posta. Ma is őrzöm azt a papírt és látom lelki szemeimmel kalligrafikus írását, betűinek szépségét. A debreceni bölcsészkar professzori karát már az évnyitón láthattuk, de eleinte csupán szakunk tanárait hallgattuk, ismertük meg tantermi előadásaik, meg az előttünk járó évfolyamok közlései révén. A Néprajzi Intézet szomszédos volt a Magyar Nyelvtudományi Intézettel és a Finnugor Tanszékkal, ahol akkoriban Kálmán Béla és Papp István professzor urak vezették a szervezett munkát. Ilyenformán minden néprajzos hallgató ismerte a nyelvész tanszékek teljes tanári gárdáját és nagy tisztelettel köszönt, halkította le a hangját, amikor a folyosón meglátta őket közeledni. Kálmán Béla rendszeresen megjelent a Néprajzi Tanszék „Béla-napi ünnepségein” is, amit a néprajz szakos hallgatók egy csoportja szervezett Gunda Béla tanszékvezető tiszteletére. Az est első felében magnóra felvett műsort hallgatott meg a névnapozó közönség, melynek központi tematikáját Gunda Béla „irodalmi munkásságából” merítettük. Ifjúsági és irodalmi lapokban publikált verseit adtuk elő nagy átéléssel, karikírozó éllel, amin a Szerző mulatott a legjobban. Büszkén idézte fel, hogy pl. az „Elbúsz Európa” című költeményét, milyen sokan dicsérték meg 1932 tájékán, amikor az *Erdélyi Helikon*ban megjelent. Kálmán Béla, Jausz Béla (a neveléstudomány doktora, akkoriban az egyetem rektora), Sulán Béla (a nyelv tudomány doktora, szlavista és következő rektor) „alanyi jogon” vett részt a Béla napi mulatságokon. Herman József a romanisztika, Haraszthy Árpád a botanika professzora, mint „tiszteletbeli Béla” járt el ezekre az évente ismétlődő hangulatos rendezvényekre. Azokon az esteken mi emberközelbe kerülhettünk tisztelt professzorainkkal, mert hallottuk őket tréfálkozni és kacagni, olykor még táncolni is láttuk, a kabarét követő magnózene ütemére.

Kálmán Béla - aki 1936-ban az Eötvös Kollégium tagjaként a budapesti egyetemen magyar-francia szakos tanári diplomát, 1938-ban pedig

bölcsészdoktorátust szerzett - fiatal korától kapcsolódott a népryelv-kutatáshoz és a néprajzhoz. 1939-1944 között Érsekújváron gimnázium tanár, tagja a *Kisalföldkutató Intézetnek*, a fővárosban megjelentetik *A bősárányi gyékényszöveg és szókincse* címen írott mintaszerű értekezését. Mindmáig ezt tekintjük a legalaposabb monográfiának a Hanság jellegzetes háziiparáról és szókincséről. Az érsekújvári intézet, amit tanítványaimmal egymás között a „Bélák intézete” néven emlegetünk, minthogy Kálmán Béla mellett a kitűnő régész, Szőke Béla (aki a Hampel József által szlávnaak vélt honfoglalás kori temetőkből felfedezte a magyar köznép temetőit) és a szlavista nyelvész, a cseh-magyar nyelvi érintkezéseket feltáró Sulán Béla működtette. Kis csoportjuk támogatta az etnográfus Fél Edit kisalföldi, főként Martoson végzett gyűjtőmunkáját és –nem melleleg - megjelentette a *Kisalföldi Közlemények* sorozatát is. Debreceni professzorsága idején Kálmán Béla és Sulán Béla egyaránt szívesen emlékezett vissza az érsekújvári évekre.

Kálmán Béla érdeklődése a magyar nyelvjárások iránt a későbbi évtizedekben is megmaradt, amit az én szememben nem is *A mai magyar nyelvjárások* címen már 1951-ben megjelent, egyetemi hallgatók számára írott és még számos kiadást megélt, kitűnő tankönyve, hanem *A magyar nyelvjárások atlasza* terepmunkájában, fáradtságos gyűjtőmunkájában vállalt közreműködése fejez ki igazán.

Személyes emlékem, hogy 1965 kora őszén egész napos kirándulást tettünk Kálmán professzor úrral Debrecenből a Hortobágyra, hogy Toivo Lyy neves finn írónak, költőnek megmutassuk a pusztát, a szürke gulyát, a ménest és a rackajuhok nyájait, no meg a nádból épült vasalót, kontyos kunyhót, a nádból épült karámokat, a birkák hodályait és egyebeket. Kálmán professzor úr fáradhatatlanul követett naphosszat a mátai, szászteleki, angyalházi kopár legelőkön és csak a finn vendég erőnlétére kellett tekintettel lennünk. Egy dolog hiányzott a finn rokon boldogságához, egy hamisítatlan pásztorbot, amit szuvenírként hazavihet Finnországba. Azonban a bot a Hortobágyon nagy kincs, senki sem akart megválni a munkaeszközétől. Szerencsére nekem akadt egy *gancsos bot* otthon, amit egy barkó pásztortól kaptam pár évvel korábban, s amivel a hármásban elköltött debreceni vacsora után megajándékozhattam a kedves vendéget. Toivo Lyyről már napközben megtudtam Professzor úrtól, hogy az 1940-es években az Ő segítségével fordította le finnre Madách művét, *Az ember tragédiája*-t. Akkor még nem tudtam, hogy Professzor úr maga is foglalkozott irodalmi művek és népköltészeti alkotások fordításával, főként észtből és vogulból magyarra. Az említett kirándulás utáni években, évtizedekben Kálmán professzor már-már kedves tanítványaként kezelte.

Harminc évvel később Syktyvkarban Ő is, Gunda professzor is részt vett a Finnugor Kongresszuson és az Uszty Vym-be tett társas kiránduláson. Az oda utat vonaton, a vissza utat hajón, a Vicsegda folyón tette meg a társaság. Kálmán Béla a faluban többször csatlakozott hozzánk, amikor mi Gunda Bélával a komi rokonság szaunáit kutattuk. Én mértem fel és fényképeztem a kertekben álló *bánjakat*, a zürjének fenyőgerendákból ácsolt fürdőházait. Helyben használt komi nevét is kinyomoztuk és megtudtuk, hogy 44-45 nemzetiségre tagolódik a bevándorolt, betelepített és a komikkal keveredő lakosság. Még egy magyar férfit is találtunk, aki „volgai német” asszonyával élt a faluban.

Kálmán Béla, aki 1952-1984 között bő három évtizeden át vezette a debreceni egyetem Finnugor Tanszékét, már 1938-ban közreadott egy dolgozatot *Obi-ugor állatnevek* címen. A Szerző különböző prêmes állatok (*hód, nyest*) és a *sün* finnugor eredetű neveinek és ezen állatfajok földrajzi elterjedtségének alapján úgy találta, hogy a finnugorság északi határa „nem lehetett magasabban az északi szélesség 61. fokánál, és nem lehetett keletebbre, mint az Urál hegység” (1938:30). Az Eötvös Kollégium és Gombocz Zoltán szellemisége érződik ezen a dolgozaton, amely mintegy megerősíti Gombocznak a finnugor őshaza hollétéről életföldrajzi alapon felvázolt térképét. Egyetemi tanárként figyelmét már főként az obi-ugor nyelvekre fordította. Magyar, német, angol nyelven megjelent könyveinek, dolgozatainak többségét vogul témáknak szentelte. Ebből a munkásságból is szeretném kiemelni a Munkácsi Bernát hagyatékából kidolgozott *Manysi (vogul) népköltési gyűjteményt* (1952) és a széles olvasóközönségnek szánt vogul népköltési antológiát (*Leszáll a medve az égből*. Bp., 1980). Ő maga ugyan a voguloknál (pontosabban: Vogulföldön) nem gyűjtött, nem juthatott ki a terepre, de leningrádi tanulmányútján felfedezte az ott tanuló Rombangyjeva-t, rátalált Csernyecov gyűjtött anyagaira, hagyatékára és kiszemezgette belőlük az Őt leginkább érdeklő hősénekek szövegeit.

Időnként néprajzi folyóiratokban is publikált. Egyik kései közleménye az *Ethnographia* 1984. évi kötetében jelent meg *Csernyecov vogul szövegei* címen. Három szöveget ad benne közre, jegyzetel, kommentál. Jegyzeteiben a hősének-szövegek fiatal erdélyi kutatójának, Demény István Pálnak akkor, frissiben megjelent osztályozására is tekintettel van. Erre a kutatóra akkor még a hazai folklórkutatók sem figyeltek fel! Ő igen!

Kálmán Béla szakmán kívüli ismertsége azonban főként *A nevek világa* címen, először 1966-ban megjelent könyvének köszönhető. Ez a kötet a magyar nyelvtudomány egyik sikerkönyve volt a 20. században. Tudomásom szerint eddig négy kiadása jelent meg, a negyedik kiadás 1996-ban, de lehet, hogy nem vagyok egészen naprakész e tárgyban.

Azt gondolom, nem a személyes elfogultság mondatja velem, hogy egy szokatlanul széles érdeklődésű, az utódokra gazdag életművet hagyományozó tudósra emlékezünk ma. A tudósi, tanári teljesítmény elmélyült szakmai ismertetését, méltatását azonban az emlékülés előadótól fogjuk megkapni, akiknek ezennel tisztelettel átadom a szót.

